

„barbe“ (strica) kanonika iz Rima! Črnčić je pomogao svomu rodnomu mjestu sazidati crkvu i školu. A najveća je njegova zasluga, što su dobili svoju školu. Dvadeset hiljada forinti — vas štednjom stečeni imetak — ostavi svomu rodu za stipendije. Po dva puta očekivali su njegovi rodjaci i zemljaci da će im doći za biskupa. On sam zabilježi da su mu neprijatni oblasnici zapisali: „ein fanatisch gesinnter Südslave“ i da „zagovara već dvadeset godina u Rimu jugoslovjenstvo“, čime su mu sprečavali uzlaz do biskupske časti u domovini. I to neka se znade. Preminu blago u gospodinu 7. januara god. 1897.

Našoj akademiji bio je Ivan Črnčić član dopisnik od 2. decembra 1882. a suradnik skoro trideset godina. U njemu izgubismo stručnjaka in glagoliticis priznata u cijelom slavenskom svijetu. Da bog da nikada mu u nas ne uzmanjkalo dostojnih nasljednika. Slava mu!

4. O. Euzebije Fermendžin.*

Čitao u sjednici historijsko-filologijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 18. studenoga 1898.

PRAVI ČLAN TADE SMIČIKLAS.

Nacrtati život jednoga skromnoga o. franjeveca nije tako lasno. Njegov rad ne kreće se u vrtlogu života, da mu hvataš namjere i ciljeve rada u strujama, koje stvara život. Njegov rad jest u molitvi i knjizi. Što je uradio u svetoj molitvi, to ide pred onaj viši sud, pred kojim ćemo jednom svi mi odgovarati. Što je knjizi privrijedio, o tom možemo suditi i mi, ali to je i sve, što možemo pripovijedati iz njegova života.

* Podatke za životopis o. Fermendžina dao mi je o. Ivo Rodić exprovincijal, komu za tu ljubav najsrdačnije zahvaljujem.

O. Euzebije rodio se 20. septembra 1845. u Vingí (Theresiopel) u Banatu. Trgovište to napućeno je od samih Bugara, koji su ovo mjesto naselili god. 1735. prebjegavši ovamo u vrijeme rata izmed Austrije i Vlaške pod vodstvom otaca franjevaca. Na krstu dobije naš Euzebije ime Martin. Oca izgubi veoma rano. Majka mu udovica brinula se i trudila, da svoga jedinca sina što bolje uzgoji. Pobožna žena znala je i u svome sinu uzbuditi želju, da se posveti redu sv. Franje. Ta i u Vingí bio franjevački samostan i franjevačka župa. O. franjevac bio učitelj i kateketa našem Martinu. Po preporuci svoga učitelja i katekete dospije u dječeačko franjevačko sjemenište u Bač. 10. sept. 1862. bude zaodjeven redovničkom haljinom i dobije ime Euzebije. Po dovršenom novicijatu bude poslan u Földvar, da sluša filozofiju. Zatim ga pošalju u Vukovar, da sluša prvu godinu bogoslovije, a drugu svrší u Baji. Medjutim odluči red, da ga pošalje u samostan bečki, da na ondješnjem sveučilištu nastavi i dovrši svoje nauke. Godine 1868. 22. studena reče prvu misu, a g. 1871. učini strogi izpit za profesora teologije.

Pripovijedaju, da je bio čudo od djeteta u kojem su se sticali izvanredni darovi duha i neobična pobožnost u jednu divnu skladnu sliku. Spominju riječi njegova učitelja u djetinstvu o. Fidela Saghia i svih potonjih njegovih poglavara, da je općaravao sve svojom izvanrednom čednosti, pobožnosti. Sve to može svatko vjerovati, tko je jednu uru imao prilike gledati u ono blago, milo i sveto oko Euzebijevo. A što spominju o njegovoj darovitosti, to opet svjedoči krasni rad u historiji iza toli slabih priprava. Vele, da je za rano volio baviti se povješću. Dospjevši na bečko sveučilište slušao je nuzgredice i predavanja poznatoga umnoga historika Maksa Büdingera. I to je bilo sve njegovo naučno historijsko

skolovanje. Pa kako je brzo uhvatio onu kritičku oštrinu, koju drugi iza tolikih nauka teško stiču!

Fermendžin bude profesorom bogoslovja redovničkoj mladeži u Iloku. Ovdje je evao u krasnom radu punih deset godina. Stekao si veliki glas. „Kako je o. Euzebije“ — piše mi vrijedni Rodić — „u predavanju bogoslovnih predmeta vrstan bio, njegovi bivši učenici to najbolje dokazuju, koji ga do neba hvale i zahvalno ga se spominju“. I njegovi drugovi divili se njegovoj neizrecivoj radinosti. Kada je odslužio svojih desetak godina kao profesor, bude imenovan upraviteljem samostana u Baji. Ovdje ostane samo polu svoga odredjenoga vremena. God. 1882. imenova ga general franjevačkoga reda o. Bernardin a portu Romatino generalnim definatorom sa sijelom u Rimu.

Prijatelji pripovijedaju, da se je Euzebije tomu jako obradovao. Naš svjedok kaže: „Znate, da nije bio slavo-hljepan, niti se je igdje svojim znanjem isticao. Ne mislite, da je ta njegova očita radost ikomu zazorna bila, da bi tkogod bio podvaljivao, kako hlepi za čašću a možda i biskupskom mitrom. Ta znate, kako se misli i govori o častolovcima“. Sva su braća znala, da se Euzebije upravo zato raduje, što dobiva divnu priliku podići se u nauci crkvene povjesti, kako je i govorio. Vidi se, da je Euzebije znao, na kakovu ga uzvišenu stolicu žele posaditi. Umro bio već god. 1871. proslavljeni povjesnik franjevačkoga reda o. Stanislav Melkior a Ceneto, a zastao kod dvadeset i petoga toma velikoga djela „Wadingi Annales Minorum“; 24. tom izašao g. 1860. Vidi se, da visoka starost — umro u 86. godini — nije dala o. Stanislavu, da kreće brže s djelom napred. Euzebije bude imenovan povjesnikom reda, a general mu predade negotov onaj XXV. svezak, da ga dopuni i uredi. Za četiri godine (1886) izadje ispod redakcije

Ferrendžinove ogroman tom u foliu *Annales Minorum Ad Claras Aquas* (Quaracchi) S. 742. za godine 1612—1622. Pripovijedaju se zgođe reda najprije u Europi, zatim u drugim dijelovima svijeta, spominje se na stotine redovnika koji su se svetim životom odlikovali i opet stotine koji su se knjigom proslavili.

Da svoj posao uzmogne temeljito nastaviti, prodje sve arkive samostana Italije, naše monarkije, balkanskoga poluotoka i prednje Azije, a naročito svete zemlje. A nada sve služili su mu arkivi propagande i reda franjevačkoga. Napokon ponese na jesen prošle godine rukopis posljednjega sveska u Quaracchi da ga štampa. Pripovijedao mi je, da je dospio do konca sedamnaestoga vijeka a dalje i ne treba da se u jednom djelu piše historija cijeloga reda. Red se tako razgranao i razvio, da već za osamnaesti vijek može svaka država o sebi imati svoju povjest. Prilike država već djeluju i na povjest reda. Sve ga je to sklanjalo, da dovrši sa koncem sedamnaestoga vijeka. Žalibože ostade ovo njegovo djelo nedotiskano. Vele mi, da je sada dotiskano izašlo, ali ja ga ne mogoh dobiti.

Uvjereni smo, da ćemo u ovom djelu naći mnogo lijepih prinosa i za kulturnu povjest naših jugoslavenskih zemalja. Tu nadu daje nam sav njegov rad, koji je objelodanio u našoj akademiji.

Radeći za veliko monumentalno djelo povjesti svoga reda nije mu nikada uminulo, ako je našao što god i za svoj narod zanimiva i znamenita. Iste godine, kada je dovršio dvadeset i peti tom „Annala“, pošalje našoj akademiji: *Acta Bulgariae ecclesiasticae Zagrabiae* 1887. S. 409. (ab. a. 1565—1799)., najviše iz arkiva propagande. Naši hrvatski franjevci već od 14. vijeka od vremena Ljudevita I. vrše katoličke misije medju Bugarima. Svojim radom prekriliše istočnu Ugarsku, Vlašku i Erdelj. Teške i preteške zadatke više puta i

svojom krvlju posvećivahu u Bugarskoj od XVI—XVIII vijeka. Ostatke Pavličianaca i Bogomila razbijahu i savijahu pod krila nauke katoličke crkve. O svem tom svjedoče ovi spomenici. A i mnogu crnu i tamnu stranicu povjesti pogaženoga naroda bugarskoga za prvi put razsvjetljuju. Mnogo svjetla pada iz ove potonje doba i na tamnu nauku bogomilsku prijašnjih vjekova. Za to će mu biti nauka tim zahvalnija, što je rijetku sreću samo njemu danu, da proučava propagandinu arhiv, tako krasno i izdašno upotrebio.

Na isti način postade njegovo drugo krasno djelo: *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum registis ab anno 925 usque ad annum 1752. Zagrabiae. 1892. S. 613.* Sabirući spomenike za povjest franjevačkoga reda u Bosni, pomisli, da oko tih spomenika doda i druge spomenike za političku povjest Bosne barem u registima koliko su izdani. Na ovaj način izadje jedan zbornik kao manuale za povjesnika Bosne. Franjevci i njihovi spomenici čine srčiku zborniku za povjest Bosne. „Ne čudi se tomu. dragi štioče — dobro veli o. Euzebije — ta franjevci su kao božjom odredbom došli u Bosnu, da izkorenjuju hereziju bogomilsku, a poslije su i ondje i u susjednim zemljama, koliko su bile pod jarmom turskim, uzdržavali i uzdržali svetu vjeru našu, borili se i prolijevali krv za vjeru i otačbinu svoju“. Što su trpili i radili, da ublaže muku veliku našega naroda, a što je trpio i sam narod, nigdje nije tako vjerodostojno napisano i opisano. Naći će ovdje i geograf i etnograf dosta lijepe gradje. Tolike su župe opisane po svomu opsegu i povjesti. Tolike slike iz života tako su vjerne, kakovih nikad nitko ne zapisa a mnoge odaju i tradicije narodne iz prijašnjih davnih vjekova. Hrvati, Srbi i Bugari, kojima je sila turska prekinula razvoj

historijski, imaju za to tamno i čemerno doba života svoga naroda u ova dva zbornika Fermeđžinova najbolje i najpouzdanije gradivo.

Prema smjeru i sastavu ovih dvaju djela jest i treće mu rukopisno djelo: *Acta Croatiae ecclesiastica*, koje će takodjer naša akademija u svoje vrijeme objelodaniti u „Starinama“. Ovaj svezak neće biti onoliko zanimiv, koliko ona dva već objelodanjena njegova druga. Spomenici govore lih o samostanima, o kojima imamo i od drugud spomenike. Ipak će biti i u *Acta Croatiae* dosta lijepih prinosa za kulturne prilike XVII. vijeka.

Uz ova glavna djela najbolje pristaje: *Chronicon observantis provincia Bosna argentina ordinis S. Francisci Seraphici*, *Starine XXII. 1—67*. Ova opsegom mala, sadržajem znatna radnja zasvjedočuje velik trud. Preko četrdeset rukopisa iz Gyöngyeša, Kološvara, Broda, Dubrovnika, Karlsburga, Budima, Pešte, Sutjeskoga, Dubočca, Zagreba, Kremnice, Bajce, a dvadesetak iz raznih rimskih arkiva dadoše gradivo za ovaj „*Chronicon*“.

Većinom su to ljetopisi samostana, a svakom ljetopisu kazuje se doba postanka, kazuju se pisci, ako se znadu, i ocjenjuje se najkraće vrijednost i znatnost ljetopisa. K tomu se sve znatne vijesti dopunjuju i ilustriraju vijestima zabilježenim u štampanim djelima. Upotrebio je preko pedeset štampanih zbornika i rasprava. Ova radnja može se reći da je osnovna za povjest franjevačkoga reda, pravi putokaz za izpitачe crkvene povijesti. A kako je red franjevački dospio i razvio se u Bosni u burno vrijeme, i širi se u burna vremena, biva njegovo kretanje preznatno i za političku povjest. U ovoj kronici naznačeno je sve kretanje i širenje franjevačkoga reda bosanske provincije u Podunavlje i u sve zemlje južno-slavenske izmed crnoga i jadranskoga mora. Željeti bi bilo,

da se nadje koji sretnik, pa da ovaj „Chronicon“ što više proširi. Siguran temelj već imade.

Nadalje priopći: Prinos za život Gjurgja Križanića svećenika i kanonika zagrebačke biskupije. (Starine *XXLIII.*, str. 210.—229.) Danas svaki trag života velikoga panslaviste sedamnaestoga vijeka zanima učeni slavenski svijet. Fermentžin dokazuje, kako je prvu iskra burnomu i čudnomu Križanićevu životu dao napredak unije kod Malo-Rusa koncem 16. i početkom 17. vijeka. Za to donosi i neštampana pisma samoga Križanića. Ova radnja pogledom na ideju sjedinjenja crkava dopunjuje drugu: O. Rafo Levaković i Vlasi u Hrvatskoj god. 1641. (Starine *XX.* strana 22.—32.) Još ljepše se dopunjuje sa trećom radnjom: „Izprave god 1578.—1671. tičuće se Crne gore i Stare Srbije“ (Starine *XXV.*, str. 164.—200.), gdje se Srbi utiču pod okrilje pape rimskoga i voljni su ga priznati za glavu crkve.

Ovaj znameniti pokret u slavenskom svijetu u prvog poli sedamnaestoga vijeka rodio je i živu potrebu novoga tiskanja crkvenih hrvatskih knjiga. Za ispitivanje toga predmeta doprinese naš o. Euzebije spis: „Listovio izdanju glagolskih crkvenih knjiga i o drugih književnih poslovih u Hrvatskoj od g. 1620. do 1648“ (Starine *XXIV.*, str. 1.—40.) Hrvatski književnik o. Franjo Glavinić pokrenuo cijelu stvar tako živahno i krepko, da je sam car Ferdinand II. odlučio osnovati tiskaru za slavenske knjige. Ta tiskara prodje u Rim, gdje je došlo do štampanja. To se i prije znalo, ali cijeli razvitak ovoga pitanja biva iza ovih pisama jasan. I opet skače na površinu svom snagom svojom energični umnik o. Rafael Levaković, taj još neocijenjeni pokretač velikih i vratolomnih ideja u slavenskom svijetu, uz njegova druga ne manje znamenita biskupa Tomka Mrnavića.

Prošle godine (1896.) bio o. Euzebije od velikoga rada tako onemogao, da su ga liječnici poslali u domovinu. Za dva tri mjeseca vraćao se u Rim s gotovim rukopisom posljednjega sveska „Annales Minorum“ da ga preda u štampu. U to ime imao se naseliti u Quaracchi, gdje je tiskara reda. Za tri mjeseca objavi mi, da je od svoga dolaska u Quaracchi više u krevetu, nego li na nogama. Liječnici da ga gone kući. „Oko uskrsa polazim u Rim, da poberem ono malo moje robe pa idem na operavak kući“. Anale nije došampao. Govorio mi je da je dospio do konca 17. vijeka, a dalje da se i ne može. Za 18. vijek neka svaka provincija napiše svoju povjest. „U Rimu bih rado ostao — govorio mi — dok se svrši reforma franjevačkoga reda. Po mom mnijenju imao bi se red više posvetiti propovjedaonici i ispovjedaonici, u obće imala bi se iskati veća radinost“. Kako je to dovršeno i koliko je on sudjelovao, niti toga ne znam. Vratio se iz Rima vas slomljen i za kratko vrijeme izdahnuo u samostanu našičkom 25. juna god. 1897., na dan srca Isusova, kako je dva dana prije svojoj braći u samostanu i prerekao.

O. Euzebije bio je član naše akademije od g. 1890. a suradnik već nekoliko godina prije. Svojim radom ispunja jednu do njega osjetljivu prazninu. Davši na svjetlo premnoge spomenike o radu i nastojanju franjevačkoga reda od najstarijih vremena do osamnaestoga vijeka u cijelom jugoslavenstvu, digao nam koprenu sa spomenika, do kojih valjda nijedan svjetovnjak ne bi mogao dospjeti. I u narodno-erkvenom pogledu pomogao je narodu hrvatskom i u samom Vatikanu, kako je samo mogao ugledni historik franjevačkoga reda a skromni i sveti franjevac, koji je gorio ne samo za slavu crkve nego i za sreću svoga naroda. Slava mu!